

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Копиця Євгенія Миколаївна

УДК 349.6.023

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НОРМУВАННЯ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ
АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор **Гетьман Анатолій Павлович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, проректор з наукової роботи, академік Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Балюк Галина Іванівна**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри екологічного права, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

– кандидат юридичних наук, доцент **Зуєв Віталій Анатолійович**, Університет митної справи та фінансів, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться «23» червня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано «20» травня 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованою Верховною Радою України 16 вересня 2014 р., закріплюється розвиток і зміцнення співробітництва нашої держави з європейськими країнами у сфері охорони навколишнього природного середовища. Таке співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього природного середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів і заохочення на міжнародному рівні заходів, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, у тому числі, у такій сфері як якість атмосферного повітря. Ці положення є своєрідним інструментом, за допомогою якого Україна зможе долучитися до світових тенденцій у сфері охорони довкілля, в тому числі щодо ефективного забезпечення охорони атмосферного повітря від негативних впливів і наслідків людської діяльності.

За таких умов принципового значення набуває вдосконалення існуючих правових засобів охорони атмосферного повітря та їх адаптація до європейських і світових вимог. У свою чергу, в механізмі правової охорони атмосферного повітря інституту нормування належить особливе місце. Визначаючи величини гранично допустимих антропогенних навантажень на атмосферне повітря, він містить критерії правомірності поведінки суб'єктів відповідних правовідносин, оскільки конкретизує ознаки складів адміністративних (і не тільки) екологічних правопорушень, зафіксованих у бланкетних правових нормах, і надає можливість забезпечити охорону атмосферного повітря від негативних наслідків забруднення.

Незважаючи на це, нормування у галузі охорони атмосферного повітря наразі не стало самостійним об'єктом еколого-правового дослідження, здебільшого воно розглядалося еколого-правовою наукою в контексті аналізу правової охорони інших об'єктів навколишнього природного середовища.

Вказані обставини зумовлюють необхідність аналізу законодавства, що регулює відносини у сфері нормування, виявлення недоліків і розробки пропозицій щодо його вдосконалення з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн, вивчення доктринальних поглядів і правозастосовчої практики у зазначеній сфері, що й визначає актуальність даного наукового дослідження та його висновків.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи стали наукові публікації з проблем екологічного права провідних радянських,

українських і російських учених-правознавців: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, В. Л. Бредіхіної, А. П. Гетьмана, О. В. Донець, Т. В. Єрмолаєвої, В. М. Єрмоленка, В. А. Зуєва, І. І. Каракаша, Н. Р. Кобецької, В. В. Костицького, М. В. Краснової, В. І. Лозо, Н. Р. Малишевої, М. І. Малишка, А. М. Мірошніченка, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, С. В. Разметаєва, А. К. Соколової, П. В. Тихого, О. М. Ткаченко, М. К. Черкашиної, В. С. Шахова, Ю. С. Шемшученка, В. В. Шеховцова, М. В. Шульги та ін.

З огляду на те, що проблема екологічного нормування більшою мірою розглядалась прикладною екологією в аспекті регулювання антропогенного навантаження на природне середовище, у дисертації використано напрацювання таких учених-екологів, як Л. І. Григор'євої, О. Г. Владимірової, С. Л. Воробейчика, Ю. А. Ізраєля, Н. В. Максименка, В. Ю. Некоса, В. В. Петрова та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відповідно до цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (номер державної реєстрації 0111U000962).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є визначення сутності інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря, виявлення проблем, що виникають при регулюванні відповідних суспільних відносин, формулювання теоретичних положень і пропозицій з урахуванням норм європейського та міжнародного права, а також розробка наукових висновків.

Відповідно до поставленої мети окреслено такі завдання дослідження:

- виявити історико-правові засади становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря та здійснити його наукову періодизацію;

- розкрити правовий зміст поняття «нормування» у галузі охорони атмосферного повітря, його генезу та становлення у законодавстві України й охарактеризувати понятійний апарат правового інституту нормування у цій сфері та сформулювати юридичне визначення поняття «нормування у галузі охорони атмосферного повітря»;

- охарактеризувати сучасний стан правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря та окреслити шляхи його вдосконалення;

- визначити основні проблеми механізму реалізації інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря, сформулювати

рекомендації щодо їх вирішення;

– виявити особливості правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря у законодавстві Європейського Союзу та інших зарубіжних країн;

– охарактеризувати елементи європейського та світового досвіду з метою його використання у правотворчій і правозастосовчій практиці в Україні;

– сформулювати теоретичні висновки та розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря з урахуванням тенденцій його розвитку та позитивного зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у галузі охорони атмосферного повітря, що виникають з приводу розробки, встановлення та дотримання нормативів у зазначеній сфері.

Предмет дослідження – правові засади нормування у галузі охорони атмосферного повітря.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети та завдань, у дисертації були використані як загальнонаукові (діалектичний, системний, синергетичний, аналізу та синтезу, формально-логічний, структурно-функціональний, інструментальний тощо), так і спеціально-наукові методи (історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний та ін.).

Використання діалектичного методу дозволило визначити стан, тенденції та перспективи розвитку наукових досліджень з правового регулювання нормування та вдосконалення законодавства у даній галузі. Системний метод використовувався при аналізі екологічного законодавства України та ЄС. Формально-логічний метод застосовувався для виявлення зв'язків і суперечностей у понятійно-термінологічному апараті, що використовується в теорії екологічного права та відповідному законодавстві. Метод аналізу та синтезу використовувався при дослідженні теоретичних передумов інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря, коли наукові узагальнення здійснювались для вивчення конкретного стану справ у відповідній галузі регулювання. За допомогою історико-правового методу вивчалися становлення та розвиток правових засад нормування у галузі охорони атмосферного повітря в Україні та ЄС; з урахуванням науково-теоретичних підходів і доробок в частині охорони атмосферного повітря в цілому та інституту нормування зокрема було здійснено періодизацію та обґрунтування необхідності дослідження питань, пов'язаних із зазначеною сферою відносин. Застосування порівняльно-правового методу дало змогу дослідити й порівняти норми національного законодавства як правового засобу охорони атмосферного повітря з відповідними нормами

законодавства країн-членів ЄС та інших зарубіжних держав. Зміст та особливості правових норм, що визначають порядок розробки, встановлення та дотримання нормативів у галузі правової охорони атмосферного повітря, розкрито за допомогою формально-юридичного методу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що подана на захист робота є першим в українській юридичній науці комплексним науковим дослідженням правових засад нормування у галузі охорони атмосферного повітря. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи конкретизуються у наступних положеннях:

уперше:

– здійснено періодизацію становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря у законодавстві України та правовій доктрині;

– сформульовано авторське визначення поняття «нормування у галузі охорони атмосферного повітря», під яким слід розуміти діяльність уповноважених органів державної влади з розробки, встановлення та реалізації передбачених чинним законодавством нормативів, спрямовану на обмеження і контроль антропогенного впливу на атмосферне повітря, забезпечення його оптимальної якості та сприятливого стану навколишнього природного середовища в цілому;

– визначено змістовні характеристики нормування у галузі охорони атмосферного повітря й запропоновано тлумачити «нормування» як засіб правового регулювання та охорони атмосферного повітря, складову механізму правового регулювання охорони атмосферного повітря, функцію державного управління у галузі охорони атмосферного повітря, складову правового інституту нормування;

– зроблено висновок про необхідність розробки та встановлення нормативу викидів парникових газів для відповідних видів господарської діяльності, за допомогою якого можна регулювати обсяги цих викидів, що сприятиме реалізації єдиної науково-технічної політики та впровадженню і використанню найкращих новітніх екологічно безпечних технологій у галузі регулювання викидів парникових газів;

– запропоновано такий виключний перелік нормативів:

1) нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, які складаються з (а) нормативів якості атмосферного повітря та (б) нормативів гранично допустимого впливу фізичних і біологічних факторів на стан атмосферного повітря; 2) нормативи небезпечної діяльності стаціонарних джерел, які включають у себе (а) нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин і (б) нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел;

3) нормативи небезпечної діяльності пересувних джерел, які складаються з (а) нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах і (б) нормативів впливу фізичних факторів пересувних джерел; 4) технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин, до яких належать (а) поточні технологічні нормативи та (б) перспективні технологічні нормативи; 5) нормативи викидів парникових газів, які складаються з (а) нормативів гранично допустимих викидів парникових газів в атмосферному повітрі та (б) нормативів зниження викидів парникових газів для визначених законом видів господарської діяльності;

– розкрито особливості правових засад нормування у законодавстві країн-членів ЄС та інших зарубіжних держав, досліджено стандарти, запозичення яких законодавством України дозволить покращити правове регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря, підвищити його ефективність та забезпечити відповідність світовим екологічним стандартам;

удосконалено:

– юридичне поняття «нормування як засіб правового регулювання у галузі охорони атмосферного повітря», під яким пропонується розуміти врегульовану правовими нормами діяльність уповноважених суб'єктів з розробки нормативів у галузі охорони атмосферного повітря у складі проектів правових актів, а також діяльність щодо узгодження та експертизи таких правових актів, їх затвердження та оприлюднення у встановленому порядку;

– поняття «нормування як правовий засіб охорони атмосферного повітря» як діяльність уповноважених органів державної влади з розробки, встановлення та реалізації нормативів, які мають дотримуватися всіма суб'єктами суспільних відносин у сфері охорони атмосферного повітря;

– поняття «нормування у галузі охорони атмосферного повітря як функція державного управління», яке пропонується розглядати як напрямок діяльності уповноважених органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з розробки, встановлення та реалізації передбачених діючим законодавством нормативів, контролю та нагляду за дотриманням та притягнення до юридичної відповідальності у разі їх порушення;

– систему діючих нормативів у галузі охорони атмосферного повітря та механізми їх реалізації шляхом пропозиції щодо розробки та встановлення нормативів викидів парникових газів та визначення виключного переліку нормативів у цій сфері;

набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

– поняття «нормування як елемент механізму правового регулювання охорони атмосферного повітря», яке пропонується

розглядати як сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечується впорядкування суспільних відносин, що виникають з приводу встановлення нормативів у галузі охорони атмосферного повітря, шляхом створення правових норм, забезпечення їх ефективної реалізації в діяльності суб'єктів відповідних правовідносин, а у випадку їх порушення – застосування примусових заходів; співвідношення термінів «норматив у галузі охорони атмосферного повітря» та «стандарт якості» на основі їх змістовної синонімічності відповідно до ідентичної юридичної природи;

– системи екологічних нормативів, які повинні замінити діючі гігієнічні та санітарно-гігієнічні нормативи й забезпечити ефективну охорону атмосферного повітря та реалізацію екосистемного підходу у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища в цілому та атмосферного повітря зокрема;

– обґрунтування доцільності застосування регіонального підходу при розробці, встановленні та реалізації нормативів у галузі охорони атмосферного повітря, що дозволяє враховувати весь комплекс природних особливостей, факторів та умов певної території.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, пропозиції, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані та враховані в науково-дослідницькій роботі як підґрунтя для подальших наукових розробок, у правотворчій сфері – як теоретичний матеріал при розробці та вдосконаленні законодавства України у галузі охорони атмосферного повітря, в навчальному процесі – при викладанні курсу «Екологічне право» та підготовці навчальних посібників і методичних матеріалів з даної проблематики.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні положення роботи були оприлюднені в доповідях на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Інтеграційні процеси та інноваційні технології. Досягнення та перспективи технічних наук (іноземними мовами)» (м. Харків, 14 квітня 2013 р.); «Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 18 квітня 2013 р.); «Молодежная инициатива в решении современных проблем юриспруденции» (м. Мінськ, 25-26 жовтня 2013 р.); «Юридична осінь 2013 року» (м. Харків, 14 листопада 2013 р.); «Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права» (м. Харків, 6 грудня 2013 р.); «Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-

методологічні й прикладні і аспекти» (м. Харків, 5 грудня 2014 р.); «Перші кроки в науці земельного, аграрного та екологічного права» (м. Харків, 24 квітня 2015 р.); «Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного і екологічного права» (м. Київ, 22-23 травня 2015 р.); «Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи» (м. Харків, 30-31 жовтня 2015 р.); «Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади» (м. Харків, 4 грудня 2015 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження викладено у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових періодичних виданнях, у тому числі в одному зарубіжному науковому юридичному журналі, а також у тезах доповідей на 10 науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел (265 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 193 сторінки, з яких основного тексту – 161 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, встановлено її зв'язок з науковими планами та програмами, визначено мету і завдання, визначено об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію основних положень дисертації.

Розділ 1. «Нормування у галузі охорони атмосферного повітря в системі екологічного права» складається з двох підрозділів і присвячений розгляду особливостей формування інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря, аналізу його сутності, юридичної природи та понятійного апарату.

У *підрозділі 1.1. «Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря»* проаналізовано його генезис як засобу правового регулювання. Історичний екскурс свідчить, що інститут нормування у галузі охорони атмосферного повітря з самого початку свого становлення посідав одне з провідних місць у забезпеченні правової охорони атмосферного повітря й розвивався у безпосередньому зв'язку з атмосфероохоронними відносинами.

За результатами аналізу наукових публікацій з даної проблематики та законодавства здійснено періодизацію розвитку правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного

повітря й запропоновано виділити в ньому шість основних етапів: перший етап – до 1917 р., другий – 1917–1948 рр., третій – 1949–1979 рр., четвертий – 1980–1992 рр., п'ятий – 1992–2001 рр., шостий розпочався у 2001 р. і триває по теперішній час. Така періодизація пов'язана з процесами формування нормативно-правової бази охорони атмосферного повітря на відповідному історичному етапі розвитку правової охорони зазначеного об'єкта, а також з особливостями та характером правового регулювання відносин щодо розробки, встановлення та реалізації нормативів у галузі охорони атмосферного повітря.

Досліджено еволюцію правового розвитку нормативів у галузі атмосферного повітря, які трансформувалися з гігієнічних, що розроблялися з урахуванням лише інтересів охорони здоров'я людини від шкідливого впливу забруднення атмосферного повітря, в санітарно-гігієнічні, які, крім здоров'я людини, вже враховують необхідність збереження генетичного фонду деяких популяцій рослинного і тваринного світу. Цим було закладено підґрунтя для розробки та запровадження екологічних нормативів, спрямованих на збереження екосистем задля створення сприятливого середовища існування і життєдіяльності людини.

У підрозділі 1.2. *«Поняття та зміст нормування у галузі охорони атмосферного повітря»* здійснено системний аналіз наукових праць з прикладної екології та екологічного права, українського законодавства щодо інституту нормування, визначено його роль у забезпеченні правової охорони атмосферного повітря, понятійний апарат, ознаки та якісні характеристики.

З урахуванням теоретичних положень еколого-правової науки та науки теорії держави і права, нормування у галузі охорони атмосферного повітря пропонується розглядати як засіб правового регулювання, правовий засіб охорони атмосферного повітря, елемент механізму правового регулювання охорони атмосферного повітря, функцію державного управління у сфері охорони атмосферного повітря, складову правового інституту нормування.

Одним із найбільших недоліків чинного законодавства України з нормування у галузі охорони атмосферного повітря є відсутність термінологічного визначення базового поняття «нормування», що не може не призводити до викривлення його розуміння, а як результат – і до неефективного застосування в процесі реалізації правових заходів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища в цілому і атмосферного повітря зокрема.

За результатами аналізу наукових підходів та з урахуванням змісту досліджуваного явища пропонується таке визначення поняття «нормування у галузі охорони атмосферного повітря»: це діяльність

уповноважених органів державної влади з розробки, встановлення та реалізації передбачених чинним законодавством екологічних нормативів, спрямована на обмеження і контроль антропогенного впливу на атмосферне повітря, забезпечення його оптимальної якості та сприятливого стану навколишнього природного середовища в цілому.

Розділ 2. «Правове регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря» складається з двох підрозділів, присвячених розгляду чинного законодавства у сфері, що досліджується, а також визначенню основних проблем механізму реалізації інституту нормування галузі охорони атмосферного повітря та розробці рекомендацій щодо їх вирішення.

У підрозділі 2.1. *«Сучасний стан правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря»* розглянуто правові засади нормування у галузі охорони атмосферного повітря, що ґрунтується на розгалуженій системі нормативних актів різної юридичної сили, рівень ефективності якої, на жаль, далекий від оптимального. Національне законодавство у даній сфері є застарілим, недосконалим, не відповідає сучасним вимогам розвитку суспільства, особливо в умовах інтеграції України в Європейський Союз, тому потребує ретельного вивчення й оновлення з метою більш ефективного забезпечення правової охорони атмосферного повітря.

Доведено необхідність визначення виключного переліку нормативів у галузі охорони атмосферного повітря та заходів з їх розробки, встановлення та реалізації як засобу правової охорони атмосферного повітря, в якому пропонується виділити п'ять груп нормативів і закріпити їх у Законі України «Про охорону атмосферного повітря» в такому вигляді: 1) нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, які складаються з (а) нормативів якості атмосферного повітря та (б) нормативів гранично допустимого впливу фізичних і біологічних факторів на стан атмосферного повітря; 2) нормативи небезпечної діяльності стаціонарних джерел, які включають у себе (а) нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин і (б) нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; 3) нормативи небезпечної діяльності пересувних джерел, які складаються з (а) нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах і (б) нормативів впливу фізичних факторів пересувних джерел; 4) технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин, до яких належать (а) поточні технологічні нормативи та (б) перспективні технологічні нормативи; 5) нормативи викидів парникових газів, які складаються з (а) нормативів гранично допустимих викидів парникових газів в атмосферному повітрі та (б) нормативів зниження викидів парникових

газів для визначених законом видів господарської діяльності.

Наголошено на необхідності вдосконалення системи нормативів гранично допустимих концентрацій (ГДК) та розробки нових екологічних нормативів, які в комплексі з технологічними можуть забезпечити необхідну якість атмосферного повітря і, як наслідок, поліпшення екологічної ситуації в країні.

Підрозділ 2.2. «Окремі аспекти механізму правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря» присвячений виявленню недоліків діючої системи нормативів у досліджуваній сфері.

На основі аналізу чинного законодавства та наукових досліджень доведено необхідність визнання озонового шару природним об'єктом самостійної правової охорони, визначення змісту такої охорони, правових форм використання та закріплення основних заходів з охорони навколишнього природного середовища від шкідливих змін озонового шару тощо, які повинні включати в себе розробку, встановлення та виконання нормативів викидів речовин, що впливають на стан озонового шару та клімату (нормативів викидів парникових газів), а також внесення відповідних доповнень до законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про охорону атмосферного повітря».

Обґрунтовано, що нормативи викидів парникових газів для відповідних видів господарської діяльності можуть виступати ефективним регулятором обсягів таких викидів для певних типів установок і технологій та сприяти реалізації єдиної науково-технічної політики, впровадженню і використанню найкращих новітніх, доступних екологічно-безпечних технологій у галузі регулювання викидів парникових газів.

Розділ 3. «Міжнародний та європейський досвід правового регулювання нормування атмосферного повітря» складається з двох підрозділів, присвячених дослідженню правових засад нормування якості атмосферного повітря Європейського Союзу та зарубіжних країн.

У підрозділі 3.1. «Особливості права ЄС у сфері нормування якості атмосферного повітря» проаналізовано складові правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря на рівні Європейського Союзу.

Правовим і законодавчим підґрунтям нормування якості атмосферного повітря в Європейському Союзі є Програми Дій з навколишнього середовища, вивчення яких дозволило виявити динаміку розвитку політики ЄС щодо якості атмосферного повітря. Досліджено екологічні принципи, на основі яких здійснюється нормування, Стратегії у сфері боротьби із забрудненням повітря, прийнятих у рамках Програм Дій, охарактеризовано Директиви Ради та рішення Ради ЄС, що становлять основу законодавства у даній сфері.

Наголошено, що законодавство України у сфері охорони та якості атмосферного повітря частково відповідає законодавству ЄС. За наявності різних підходів до встановлення нормативів якості атмосферного повітря, більшість забруднюючих речовин, що регламентуються європейським законодавством, закріплені й вітчизняним законодавством. Проте не всі складові діючої системи нормативів якості атмосферного повітря України приведені у відповідність з вимогами екологічного законодавства ЄС.

У підрозділі 3.2. «Міжнародні аспекти правового регулювання нормування якості атмосферного повітря» розкрито особливості законодавчого врегулювання питань забезпечення якості атмосферного повітря за допомогою нормування в таких країнах, як Великобританія, Сполучені Штати Америки та Австралія.

Результати проведеного аналізу принципів нормування якості атмосферного повітря у зарубіжних країнах дозволяють дійти висновку щодо спільності напрямків такого нормування з вітчизняною системою, серед яких: забезпечення охорони здоров'я населення і сприятливих умов життя та збереження навколишнього природного середовища. Однак їх реалізація у галузі охорони атмосферного повітря від забруднення залежить від юридичної сили нормативів та їх кількісних показників.

Для визначення межі допустимого забруднення атмосферного повітря зарубіжне законодавство використовує так звані «стандарти якості атмосферного повітря». Запропоновано співвідносити термін «норматив якості у галузі охорони атмосферного повітря» та «стандарт якості атмосферного повітря» на основі їх змістової синонімічності відповідно до ідентичності юридичної природи та схожості правових засобів їх розробки, встановлення та реалізації.

Обґрунтовано доцільність застосування (за досвідом США) регіонального підходу при розробці та встановленні нормативів у галузі охорони атмосферного повітря з їх подальшим законодавчим закріпленням у вигляді «територіальних нормативів». Це пояснюється тим, що для різних регіонів України характерні відмінні, унікальні екологічні особливості, без урахування яких неможливо раціоналізувати природокористування й забезпечити задовільну якість атмосферного повітря на певній території та навколишнього природного середовища в цілому.

Встановлення окремих цільових показників якості атмосферного повітря для захисту рослинності та екосистем на прикладі Великобританії свідчить про необхідність розробки в Україні системи екологічних нормативів, об'єктом охорони яких, окрім життя та здоров'я людини, є об'єкти природи.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає в комплексній науковій розробці питань правого регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря. Виявлено недоліки та прогалини у правовій регламентації охорони атмосферного повітря, розроблено пропозиції з удосконалення чинного законодавства та практики його застосування. Результати дослідження зводяться до таких основних положень:

1. Історичний аналіз наукових та нормативно-правових джерел дозволив дійти висновку, що інститут нормування у галузі охорони атмосферного повітря завжди посідав одне з провідних місць у забезпеченні правової охорони атмосферного повітря та розвивався у безпосередньому зв'язку із атмосфероохоронними відносинами.

2. Запропоновано періодизацію розвитку правого регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря, яке умовно поділено на шість основних етапів. Це пов'язано з процесами формування нормативно-правової бази охорони атмосферного повітря на відповідному історичному етапі, а також з особливостями, характером та масштабами правого регулювання відносин щодо розробки, встановлення та реалізації нормативів у галузі охорони атмосферного повітря.

3. Досліджено еволюцію правого розвитку нормативів у галузі охорони атмосферного повітря, які трансформувались із гігієнічних, що розроблялися лише з урахуванням інтересів охорони здоров'я людини від шкідливого впливу забруднення атмосферного повітря, в санітарно-гігієнічні, які, крім здоров'я людини, почали враховувати необхідність збереження генетичного фонду деяких популяцій рослинного і тваринного світу. У результаті було закладено підґрунтя для розробки та встановлення екологічних нормативів, спрямованих на збереження екосистем, а також створення сприятливого середовища існування і життєдіяльності людини.

4. Нормування у галузі охорони атмосферного повітря пропонується тлумачити таким чином: 1) засіб правого регулювання; 2) правовий засіб охорони атмосферного повітря; 3) елемент механізму правого регулювання охорони атмосферного повітря; 4) функція державного управління у сфері охорони атмосферного повітря; 5) складова правого інституту нормування.

5. Відповідно до результатів аналізу наукових підходів та з

урахуванням особливостей досліджуваного явища уявляється можливим сформулювати таке визначення поняття «нормування у галузі охорони атмосферного повітря»: це діяльність уповноважених органів державної влади з розробки, встановлення та реалізації передбачених чинним законодавством екологічних нормативів, спрямована на обмеження і контроль антропогенного впливу на атмосферне повітря, забезпечення його оптимальної якості та сприятливого стану навколишнього природного середовища в цілому.

6. Правове регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря ґрунтується на досить розгалуженій системі нормативних актів різної юридичної сили, проте рівень її ефективності далекий від оптимального. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» шляхом визначення виключного переліку нормативів у галузі охорони атмосферного повітря, механізму заходів щодо їх розробки, встановлення та реалізації як засобу правової охорони атмосферного повітря.

7. У виключному переліку нормативів у галузі охорони атмосферного повітря запропоновано виділити п'ять груп та закріпити їх у Законі України «Про охорону атмосферного повітря» в такому вигляді: 1) нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, які складаються з (а) нормативів якості атмосферного повітря та (б) нормативів гранично допустимого впливу фізичних і біологічних факторів на стан атмосферного повітря; 2) нормативи небезпечної діяльності стаціонарних джерел, які включають у себе (а) нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин і (б) нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; 3) нормативи небезпечної діяльності пересувних джерел, які складаються з (а) нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах і (б) нормативів впливу фізичних факторів пересувних джерел; 4) технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин, до яких належать (а) поточні технологічні нормативи та (б) перспективні технологічні нормативи; 5) нормативи викидів парникових газів, які складаються з (а) нормативів гранично допустимих викидів парникових газів в атмосферному повітрі та (б) нормативів зниження викидів парникових газів для визначених законом видів господарської діяльності.

8. Підвищення ефективності правового регулювання якості атмосферного повітря потребує подальшого вдосконалення системи нормативів гранично допустимих концентрацій (ГДК) та розробки нових екологічних нормативів. У комплексі з технологічними, екологічні нормативи можуть забезпечити на першому етапі стабілізацію якості атмосферного повітря і, як наслідок, поліпшення екологічної ситуації в країні.

9. Для забезпечення правової охорони озонового шару в Україні уявляється необхідним розробити та встановити норматив викидів парникових газів для відповідних видів господарської діяльності, дотримання якого дозволить регулювати обсяги таких викидів для певних типів установок і технологій, сприяти реалізації єдиної науково-технічної політики та впровадженню й використанню найкращих новітніх екологічно-безпечних технологій у галузі регулювання викидів парникових газів.

10. Виявлено спільність напрямків вітчизняної системи нормування якості атмосферного повітря та її принципів із системою, закладеною у законодавстві зарубіжних країн, до яких можна віднести забезпечення охорони здоров'я населення і сприятливих умов життя та збереження навколишнього природного середовища. Однак реалізація цих напрямків у галузі охорони атмосферного повітря залежить як від юридичної сили нормативів, так і їх кількісних показників.

11. Співвідношення термінів «норматив у галузі охорони атмосферного повітря» та «стандарт якості» пропонується розглядати з урахуванням їх змістової синонімічності відповідно до ідентичної юридичної природи, а також схожості правових засобів їх розробки, встановлення та реалізації.

12. Уявляється доцільним використання регіонального підходу до встановлення нормативів у галузі охорони атмосферного повітря як ефективного засобу вирішення завдань охорони атмосферного повітря, який є найбільш раціональним і дозволяє враховувати весь комплекс факторів і умов при розробці механізму правової охорони повітряного середовища певного регіону в цілому та нормування допустимого шкідливого впливу зокрема.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Копиця Є. М. Гармонізація екологічної політики України зі стандартами ЄС у сфері нормування атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Проблеми законності : зб. наук. праць. – Х., 2014. – Вип. 126. – С. 126–133.
2. Копиця Є. М. Нормування як засіб правового регулювання у сфері охорони атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Проблеми законності : зб. наук. праць. – Х., 2015. – Вип. 128. – С. 189–196.
3. Копиця Є. М. Міжнародний досвід правового регулювання нормування якості атмосферного повітря [Електронний ресурс] / Є. М. Копиця // Теорія і практика правознавства : електронне видання. –

2015. – Вип. 1 (7). – Режим доступу: <http://tlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/Копиця.pdf>. – Заголовок з екрану.

4. Копиця Є. М. Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право, 2015. – № 1151, вип. 19. – С. 194–198.

5. Копиця Е. Международные аспекты правового регулирования нормирования в сфере охраны атмосферного воздуха / Е. Копиця // Закон и жизнь («Legea și viața», г. Кишинёв, Республика Молдова). – 2016. – № 2. – С. 90–93.

6. Kopytsia Ie. M. Air pollution from ground transportation: analyses of causes, strategies and tactics / Є. М. Копиця // Інтеграційні процеси та інноваційні технології, досягнення та перспективи технічних наук : наук. зб. (інозем. мовами). – Х. : ХНАДУ, 2013. – С. 146–150.

7. Kopytsia Ie. M. Problems of implementation of environmental legislation of the EU in the sphere of ambient air protection / Є. М. Копиця // Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих вчених : матеріали всеукр. конф. (інозем. мовами) (м. Харків, 18 квітня 2013 р.) / НУ «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – С. 79-80.

8. Копиця Е. Н. Правовые проблемы экологического нормирования в Украине: возможности применения европейского опыта / Е. Н. Копиця // Молодежная инициатива в решении современных проблем юриспруденции : материалы науч. конф. студентов, магистрантов, аспирантов (г. Минск, 25-26 окт. 2013 г.) / редкол. : Т. А. Червякова (отв. ред.) [и др.]. – Мн. : Изд. центр БГУ, 2013. – С. 236-237.

9. Копиця Є. М. Екологічне нормування в галузі охорони атмосферного повітря як правова гарантія збереження зелених насаджень міст / Є. М. Копиця // Юридична осінь 2013 року : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 14 листоп. 2013 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; НУ «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – С. 149–151.

10. Копиця Є. М. Правові проблеми екологічного нормування в Україні: можливості застосування досвіду ЄС / Є. М. Копиця // Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права : матеріали «круглого столу» : зб. тез наук. доп. (м. Харків, 6 грудня 2013 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; НУ «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – С. 260–262.

11. Копиця Є. М. Особливості правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти: матеріали «круглого столу» : зб. тез наук. доп. (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ;

Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – С. 251–253.

12. Копиця Є. М. Особливості правового становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря [Електронний ресурс] / Є. М. Копиця // Перші кроки в науці земельного, аграрного та екологічного права : зб. матеріалів наук. конф. студентів, магістрантів, аспірантів та молодих вчених (24 квіт. 2015 р.) / за ред. Д. В. Саннікова, І. В. Ігнатенко, А. П. Гетьмана, М. В. Шульги ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – 2015. – С. 233–235.

13. Копиця Є. М. Перспективи розвитку правового регулювання нормування якості атмосферного повітря із врахуванням європейського досвіду / Є. М. Копиця // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного земельного та екологічного права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (22–23 трав. 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка. – К. : Вид. центр НУБіП України, 2015. – С. 302–305.

14. Копиця Є. М. Історико-правові аспекти становлення та розвитку інституту нормування у галузі охорони атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи : зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 30-31 жовт. 2015 р.) / за заг. ред. М. В. Шульги ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – Х., 2015. – С. 206–210.

15. Копиця Є. М. Поняття та правовий зміст нормування як засобу правового регулювання охорони атмосферного повітря / Є. М. Копиця // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матеріали «круглого столу» : зб. тез наук. доп. (м. Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2015. – С. 206–210.

АНОТАЦІЯ

Копиця Є. М. Правові засади нормування у галузі охорони атмосферного повітря. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2016.

У роботі на підставі вивчення наукової літератури, законодавчих та інших нормативно-правових актів здійснено комплексне дослідження правових засад нормування у галузі охорони атмосферного повітря.

Проаналізовано історико-правовий розвиток інституту нормування у даній сфері; сформульовано й розкрито юридичний зміст поняття «нормування у галузі атмосферного повітря», визначено сутність та особливості нормування як правового засобу охорони атмосферного повітря; окреслено основні проблеми механізму реалізації інституту нормування галузі охорони атмосферного повітря; обґрунтовано необхідність розробки, встановлення та включення до виключного переліку нормативів викидів парникових газів, виявлено особливості правового регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря у законодавстві Європейського Союзу та інших зарубіжних країн. Зазначено, що в умовах євроінтеграційних процесів та з урахуванням зобов'язань щодо правової охорони атмосферного повітря та забезпечення його якості згідно з міжнародними угодами необхідне запозичення європейського та світового законодавчого досвіду у досліджуваній сфері з метою його використання у правотворчій і правозастосовчій практиці в Україні.

Зроблено теоретичні висновки, окреслено низку проблем, які потребують невідкладного вирішення та сформульовано пропозиції щодо внесення змін чинного законодавства, що дозволить удосконалити правове регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря в Україні.

Ключові слова: атмосферне повітря, нормування, правова охорона атмосферного повітря, інститут нормування, норматив у галузі охорони атмосферного повітря, правове регулювання нормування у галузі охорони атмосферного повітря.

АННОТАЦІЯ

Копица Е. Н. Правовые основы нормирования в области охраны атмосферного воздуха. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2016.

В работе на основании изучения научной литературы, законодательных и других нормативно-правовых актов проведено комплексное исследование особенностей правового регулирования нормирования в области охраны атмосферного воздуха. Осуществлен историко-правовой анализ развития института нормирования и

предложена научная периодизация истории формирования правового регулирования нормирования в области охраны атмосферного воздуха. Исследован понятийный аппарат указанного правового института, определено правовое содержание и генезис понятия «нормирования» в эколого-правовой науке. Нормирование в области охраны атмосферного воздуха предложено рассматривать как: 1) средство правового регулирования; 2) правовое средство охраны атмосферного воздуха; 3) элемент механизма правового регулирования охраны атмосферного воздуха; 4) функции государственного управления в сфере охраны атмосферного воздуха; 5) составляющую правового института нормирования.

Предложено авторское определение понятия «нормирование в области охраны атмосферного воздуха» – это деятельность уполномоченных органов государственной власти по разработке, установлению и реализации предусмотренных действующим законодательством нормативов, направленная на ограничение и контроль антропогенного воздействия на атмосферный воздух, обеспечение его оптимального качества и благоприятного состояния окружающей природной среды.

Проанализирована действующая система нормативов в области охраны атмосферного воздуха и обоснована необходимость определения их исключительного перечня, механизма мер по их разработке, установке и реализации как средства правовой охраны атмосферного воздуха, в том числе последующее внесение изменений в Закон Украины «Об охране атмосферного воздуха».

Рассмотрены особенности правового регулирования нормирования в области охраны атмосферного воздуха в законодательстве Европейского Союза и других зарубежных стран. Обоснована необходимость заимствования европейского и мирового законодательного опыта в исследуемой сфере с целью его использования в правотворческой и правоприменительной практике в Украине.

На основании проведенного исследования сделаны теоретические выводы, обозначен ряд проблем, требующих разрешения и сформулированы предложения по изменению действующего законодательства, что позволит усовершенствовать правовое регулирование нормирования в области охраны атмосферного воздуха в Украине.

Ключевые слова: атмосферный воздух, нормирование, правовая охрана атмосферного воздуха, институт нормирования, норматив в сфере охраны атмосферного воздуха, правовое регулирование нормирования в сфере охраны атмосферного воздуха.

SUMMARY

Kopytsia Ie. M. Legal basis for standardization in the field of air protection. – On the right for a manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.06 – Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resources Law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The complex research of legal nature, conceptual apparatus, and peculiarities of legal basis of normalization in the sphere of ambient air protection in Ukraine is conducted on the basis of studying of scientific literature, legislative and other regulatory acts.

The author analyzed historical and legal development of the institute of normalization in the mentioned sphere; defined and uncovered the meaning of the notion “normalization in the sphere of ambient air protection”; revealed the essence and characteristics of normalization as a legal means of ambient air protection, considered the basic problems of the mechanism of the studied legal institute realization, justified the necessity of development and installation of the exceptional list for standards, which may include the standards of greenhouse gases emissions, researched the peculiarities of legal regulation of normalization in the field of ambient air protection of the European Union and other foreign countries. It is stated that in conditions of European integration processes and with regard to the liabilities as for legal regulation of ambient air protection according to the international agreements there is a necessity in borrowing and adapting European and international legal experience in the studied sphere with a view to its use in the lawmaking and law enforcement in Ukraine.

On the background of the conducted research the theoretical conclusions were made, a number of problems that require the decision were outlined, and the proposals for amending the current legislation were formed, which will enable to improve the regulation of normalization in the sphere of ambient air protection in Ukraine.

Key words: ambient air, normalization, legal protection of ambient air, institute of normalization, standard in the sphere of ambient air protection, legal regulation of normalization in the sphere of ambient air protection.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент Бредіхіна В. Л.

Підписано до друку 16.05.2016 р. Формат 60x90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Умов. друк. арк. 0,7. Обл.-вид.арк. 0,9
Тираж 120 прим. Замовлення № 1483

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77